

Monika Ivanović i Sanja Ižaković

VEZA POJMOVA LIJEPO I GENIJ KOD KANTA

1. Uvod

U ovome radu razložiti ćemo Kantovu analitiku estetičke rasudne snage te njegovu analitiku lijepoga koju donosi u *Kritici rasudne snage*.¹ Za razumijevanje pojma lijepoga, koji Kant tematizira u navedenim poglavljima, potrebno je razumijevanje pojma rasudne snage. Sukladno tomu iznijeti ćemo Kantovu tezu da je lijepo bezinteresno sviđanje² koje upravo omogućuje rasudna snaga. Naime, u vidu tumačenja bezinteresnog sviđanja, Kant pravi razliku između lijepog, ugodnog i dobrog. Ta se razlika ogleda u odnosu interesa i egzistencije predmeta. Glavna je odrednica bezinteresnog sviđanja u tome da egzistencija predmeta ne ovisi o interesu subjekta koji ju promatra. Otklanjanjem interesa prilikom subjektivnog promatranja predmeta dolazimo do Kantovog pojma *sensus communis* koji predstavlja pretpostavku za mogućnost postojanja bezinteresnog sviđanja.

Nakon određenja Kantovog pojma *sensus communis* razmotrit ćemo njegovo mišljenje o tzv. lijepim umjetnostima koje svoj izvor upravo imaju u pojmu lijepog. Govoreći o lijepim umjetnostima, Kant navodi njihovu podjelu na govorne, likovne i igre osjećaja, u kojima pjesništvo kao govorna umjetnost stavlja na najviši stupanj. Podjelom lijepih umjetnosti Kant prelazi na sam izvor lijepih umjetnosti koje se ogledaju kroz genijalnost. Naime, prema Kantu genij posjeduje prirodni talent pomoću kojega umjetnostima pripisuje pravila. U tom smislu, namjera ovoga rada jest ustvrditi u kojoj je mjeri genij izvor lijepih umjetnosti, a time i lijepoga.

2. Estetski sud ukusa

Kao središnji pojam prvoga dijela knjige *Kritika rasudne snage* ističe se pojam lijepoga. Ono što prethodi pojmu lijepoga jest rasudna snaga te donošenje estetskog suda ukusa. Kant u samom uvodu navodi kako sud ukusa nije sud spoznaje te se na taj način ne odnosi na logički sud, već na estetički sud.³ Sve se to svodi na logičan zaključak da je sud ukusa estetičan, odnosno empirijski. Da je tomu tako najbolje dokazuje i sama Kantova tvrdnja: »Da bismo razlikovali, da li je nešto lijepo ili ne, mi predodžbu ne odnosimo s pomoću razuma na objekt u svrhu spoznaje, nego s pomoću uobrazilje na subjekt i osjećaj njegove

1 Immanuel Kant, *Kritika rasudne snage*, Kultura, Zagreb 1957.

2 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 49.

3 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 41.

ugode ili neugode«. ⁴ Iz navedenoga možemo uvidjeti da se predodžba ugone ili neugode odnosi isključivo na subjekt i njegov doživljaj. Tu se svakako treba referirati na dva relevantna pojma, pojam *rasudne snage* te pojam *interesa*. Kao što je u uvodu navedeno, spoznaja lijepoga moguća je isključivo uz rasudnu snagu pomoću koje možemo misliti ono posebno kao opće. Prema Kantu, »rasudna snaga uopće jest sposobnost, da se ono posebno pomišlja kao sadržano pod općenitim. Ako je dano ono općenito (pravilo, princip, zakon), onda je rasudna snaga, koja supsumira pod nj, određivalačka. No ako je dano samo ono posebno, uz što ona treba da nađe ono općenito, onda je rasudna snaga samo reflektivna«. ⁵ O samoj primjeni ovoga načela reći ćemo nešto više u nastavku rada. Drugi relevantan pojam za razumijevanje lijepoga jest pojam interesa. Ovdje treba podsjetiti na to da estetički sud ne donosi nikakve spoznaje, već se odnosi na subjektov osjećaj ugone ili neugode spram objekta. Iz svega toga proizlazi subjektivnost toga suda, a upravo ta subjektivnost suprotstavlja se Kantovom viđenju suda ukusa koji ne smije sadržavati nikakav interes. Naime, »interesom naziva se ono sviđanje, koje povezujemo s predodžbom egzistencije nekog predmeta. Zato je takvo sviđanje uvijek ujedno u odnosu prema moći žudnje, i to ili kao njezin odredbeni razlog ili je pak u nužnoj vezi s njenim odredbenim razlogom. No kada se pita, da li je što lijepo, onda se ne želi znati, da li je nama ili bilo kome što stalo do egzistencije stvari, ili da li samo i može kome biti do nje; nego kako je mi prosuđujemo u samome razmatranju (refleksiji)«. ⁶ Ono što Kant ovdje želi istaknuti jest to da je sud ukusa utemeljen na subjektivnom iskustvu, no on bi ipak trebao biti općevažeci. ⁷ Ukratko, možemo zaključiti kako se prilikom određivanja statusa lijepog predmeta trebamo rukovoditi rasudnom snagom čiji je sadržaj zasnovan isključivo na subjektivnom uvidu. Naime, takav sud trebali bi poopćiti na način da ono što je nama lijepo bude istodobno lijepo i svima drugima. S obzirom na to da je svaki interes na neki način povezan s egzistencijom, postoji tzv. egzistencijalna tendencija u samim ljudima da lijepo povezuju s nekim interesom iako se tako gubi objektivnost. ⁸ Samim time dolazi do preklapanja subjektivnosti i objektivnosti unutar estetskog suda. Ono što je lijepo jednoj osobi (subjektivni dio suda) nužno mora biti lijepo i svima ostalima (objektivni dio suda). Prema Kantu, prilikom donošenja takvih sudova trebalo bi isključiti egzistenciju objekta. O tome će Kant reći: »Svatko mora priznati, da je onaj sud o ljepoti, u koji se miješa najmanji interes, veoma pristran i da nije čist sud ukusa. Čovjek ni najmanje ne smije biti zagrijan za egzistenciju stvari, nego mora u tome pogledu biti sasvim ravnodušan, da bi u stvarima ukusa bio sudac«. Pravi sudac ukusa, kako Kant smatra, ne smije obraćati pažnju na egzistenciju predmeta, budući da estetski sud nema temelj u pojmovnosti predmeta. Ukoliko bi to ipak bilo tako, došlo bi, dakle, do stvaranja interesa i time do nevaljalosti suda. Na postavljeno pitanje »je li nam nešto lijepo?« trebamo se stoga usredotočiti na prosuđivanje stvari putem čistog promatranja. ⁹

4 Isto.

5 Isto, str. 19.

6 Isto, str. 42.

7 Mehmet Atalay, »Kant's Aesthetic Theory: Subjectivity vs. Universal Validity«, *Percipi* (1/2007), str. 44.

8 M. Atalay, »Kant's Aesthetic Theory: Subjectivity vs. Universal Validity«, str. 52.

9 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 43.

3. Odnos ugodnog i dobrog spram interesa

Prilikom spoznaje egzistencije predmeta kod nas se stvara interes, a prilikom pojavljivanja osjećaja svidanja stvara se uroda. Kantovim riječima, »ugodno je ono, što se osjetilima sviđa u osjećaju«. ¹⁰ Kant pritom upozorava na dvostruko značenje riječi 'osjećaj' te navodi: »svako svidanje samo je osjećaj neke urode. Prema tome je sve, što se sviđa, ugodno upravo po tome, što se sviđa«. ¹¹ Prema tome, uroda bi bila sklad u osjećaju našeg stanja, što bi si za cilj imalo uživanje koje pružaju pojedini predmeti. ¹² Upravo s ovakvim zaključkom dolazimo do smisla Kantovog upozorenja o dvostrukosti značenja riječi osjećaj: »Ako se neko određenje čuvstva urode ili neurode naziva osjećajem, onda taj izraz znači nešto posve drugo, nego ako predodžbu neke stvari nazivamo osjećajem. Naime, u potonjem se slučaju predodžba odnosi na objekt, a u prvom samo na subjekt i ne služi ni za kakvu spoznaju, pa ni za onu, kojom subjekt sebe spoznaje«. ¹³ Odnos subjektivnosti i objektivnosti unutar pojma osjećaja Kant je prikazao na primjeru zelene livade. Zelena boja livade pripada objektivnom osjećaju kao opažanje nekog predmeta osjetila, dok urodnost te boje pripada subjektivnom osjećaju, tj. osjećaju pomoću kojega mi promatramo taj objekt kao objekt svidanja. ¹⁴ Iz toga proizlazi da je stvaranje osjećajnosti urode također plod poznavanje egzistencije pojedinih predmeta.

Nadalje, Kant se dotiče pojma dobroga te ga definira na sljedeći način: »Dobro je ono, što se posredovanjem uma sviđa s pomoću samoga pojma. Dobrim za što nazivamo mi ponešto, što se sviđa samo kao sredstvo; ali po sebi dobrim nešto drugo, što se sviđa samo za sebe. U obojemu sadržan je uvijek pojam neke svrhe, prema tome odnos uma prema htijenju, dakle svidanje bitka nekog objekta ili radnje, tj. neki interes«. ¹⁵ Mi nešto nazivamo dobrim »radi nečega« i ono nam se sviđa samo kao sredstvo, dok za neke druge stvari kažemo da su »dobre po sebi« što bi značilo da se to sviđa samo za sebe. U oba slučaja dobra sadržana je neka svrha, svrha u vidu toga da postoji određeni razlog zašto nam je nešto dobro. A to nadalje znači da naš um ima htijenje prema toj stvari, iz tog htijenja te stvari razvija se svidanje prema postojanju toga predmeta, a sve se to svodi na interes.

U svakom slučaju potrebno je reći da ugodno i dobro, za Kanta, ne znače isto, no oba su pojma povezana s interesom prema svojim predmetima te sukladno tomu interes predstavlja dodirnu točku dobroga i urodnoga. Ugodno za nekoga znači ono što ga zadovoljava; dok lijepo za njega istodobno znači ono što mu se jednostavno sviđa; dobro, pak, znači ono što on cijeni, odobrava, tj. ono čemu on pridaje neku objektivnu vrijednost. Glavna razlika među ovim vrstama svidanja je u pojmu lijepo. Jedino je to svidanje ukusa nezainteresirano i slobodno, jer nikakav interes ne zahtijeva odobravanje – niti interes čula niti interes uma. U prethodnim je odjeljcima razjašnjeno što bi bio sam

¹⁰ Isto, str. 43.

¹¹ Isto.

¹² Isto, str. 44.

¹³ Isto, str. 44.

¹⁴ Isto, str. 45.

¹⁵ Isto.

interes i koju ulogu on zauzima prilikom suda o lijepome. Ovdje pak treba navesti da se lijepo ne zasniva na nekoj sklonosti subjekta te da to lijepo mora biti neko opće sviđanje koje vrijedi za svakoga. Prilikom donošenja suda je li nešto lijepo ili ne, subjekt mora promatrati taj objekt kao da on ima osnovu u onome što on može pretpostaviti kao i svaki drugi subjekt koji o tome sudi.¹⁶ Kod Kanta to znači sljedeće: »ukus je moć prosuđivanja nekog predmeta ili nekog načina predočivanja s pomoću sviđanja ili nesviđanja bez ikakvog interesa«. ¹⁷ Upravo ovo nam pokazuje da sudovi ukusa moraju imati neki subjektivni princip po kojemu se temeljem osjetilnosti, a ne pojmovima, donose odluke o sviđanju koje ima opće važeći karakter. Takvo jedno načelo moglo bi se promatrati kao neko zajedničko osjetilo u razlici spram onoga što nazivamo zdravi razum. O donošenju subjektivnih sudova ukusa Kant nadalje kaže: »Samo pod pretpostavkom da postoji neko zajedničko osjetilo, samo pod pretpostavkom, velim, nekoga takvoga zajedničkoga čula mogu se donositi sudovi ukusa«. ¹⁸

Danko Grlić pritom će reći da je Kantova estetika »odgovor na filozofska pitanja, a ne plod bilo kakvog drugog interesa. I kad se – kao što se to u popularnim pregledima pokatkad čini – predbacuje Kantu vrlo oskudna informiranost u konkretnim pitanjima umjetnosti, tada se potpuno krivo razumiju njegove namjere na tom području«. ¹⁹ Ovom tezom Grlić upozorava na sve one koji Kantu zamjeraju »neumjetničku estetiku« te na neki način osporavaju njegov doseg na području estetike. Tome usuprot ide zaključak da u Kantovom djelu *Kritika moći suđenja* predmet rasprava nije samo umjetnost već sama proizvodnja lijepog.

4. Pojmovi empirijskog i intelektualnog zanimanja za lijepo

Lijepo Kant definira kao ono što se bez interesa i pojma sviđa svojom svrhovitošću.²⁰ Pritom razlikuje dvije vrste zanimanja za lijepo – empirijsko i intelektualno.²¹ Da bismo uopće mogli govoriti o zanimanju za lijepo potrebno je objasniti što je to ukus kod Kanta. Kant kaže da je ukus moć prosuđivanja svega onoga čime je čovjek u stanju izreći svoje osjećaje – obrazovan čovjek je u stanju svoje zadovoljstvo izreći i pokazati drugima. Dakle, to je osobita vrsta predodžbe kao refleksivne prosudbe i ona se ne sastoji samo u ugodi već i u moći osjetilnosti da se poveže s osjetilnošću drugih.²² Maloprije spomenute predodžbe mogu biti realne (one koje se odnose na sam predmet) ili formalne (kada se predmet prosuđuje u odnosu spram subjekta) i te formalne nazivamo estetskim predodžbama što nas dovodi do estetskog suda.²³ Estetski nam sud govori o uzajamnosti igre mašte i razuma u samome subjektu. Kada bi se u formi pojavio neki interes koji je

16 Isto, str. 48.

17 Isto, str. 49.

18 Isto, str. 76.

19 Danko Grlić, *Estetika. Epoha estetike*, Naprijed, Zagreb 1983., str. 146.

20 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 45.

21 Isto, str. 135.

22 Isto, str. 41.

23 Isto, str. 42.

s njom u vezi, onda bi ukus iznio prijelaz naše moći posuđivanja koja vodi od osjetilnog uživanja pa do moralnih osjeta.²⁴ Mi posjedujemo sposobnost čiste estetske moći suđenja da o formama sudimo bez pojma i da u njihovom čistom prosuđivanju nađemo svidanje. Također posjedujemo sposobnost intelektualne moći suđenja da za čiste forme praktičnih maksima određujemo neko svidanje koje pretvaramo u zakon za svakoga. Radi se o tome da postoje osobe koje promatraju lijepe oblike (cvijeća, ptica, insekata) i ne žele da isti oblici u prirodi nedostaju. Dakle, tim se osobama sviđaju ne samo proizvodi u pogledu forme, već i njihovo postojanje, odnosno, njihova egzistencija.²⁵ Umjetnost je, dakle, nešto što proizlazi iz empirijskog i intelektualnog zanimanja za lijepo, što nas vodi k samom pojmu umjetnosti.

5. Umjetnost, lijepe umjetnosti te njihova razdioba

Umjetnost se, prema Kantu, ogleda trostruko: razlikuje se od prirode kao što se razlikuje stvaranje od djelovanja – tu se naglašava da je umjetnost proizvođenje putem slobode, odnosno, one slobodne volje koja svoje radnje zasniva na umu (1), umjetnost kao čovjekova vještina razlikuje se od nauke kao praktična moć teorijske moći (2), te da se umjetnost razlikuje od zanata gdje se umjetnost naziva slobodnom, a zanat najamnom umjetnošću (3).²⁶ Umjetnost za Kanta nije tek »čista ljepota« koja posve zanemaruje pojam, nego »prirasla ljepota« koja pretpostavlja svoj pojam i vezana je za njega. Ona je zapravo djelo genija, sposobnosti koja zastupa estetičke ideje²⁷. No, Kant dopušta postojanje umjetničkih proizvoda lišenih pojma koji su usporedivi sa slobodnim ljepotama prirode, cvjetova, ptica i sl.²⁸ Ljepo se po Kantu objavljuje ili kroz prirodu ili kroz umjetnost, zadržavajući se uvijek u subjektu.²⁹ Za Kanta su umjetnost i priroda usporedivi: umjetničko je djelo lijepo ukoliko nalikuje na prirodu, a priroda je lijepa ukoliko nalikuje na umjetnost.³⁰ Ipak, pri svakoj tvorevini lijepe umjetnosti, čovjek mora biti svjestan da ona predstavlja umjetnost, a ne prirodu jer je lijepo ono što se sviđa u čistom prosuđivanju.

Nakon razjašnjenja samog pojma umjetnosti, Kant navodi podjelu na mehaničke i estetičke umjetnosti.³¹ Ukoliko umjetnost poduzima radnje koje su joj potrebne da bi neki predmet ostvarila, onda je ona mehanička, no ukoliko njezinu neposrednu svrhu zadovoljava osjećaj zadovoljstva, onda je ona estetička.³² Mehaničke umjetnosti imaju manju vrijednost od estetičkih jer je proizvod takvih vrsta umjetnosti isključivo tehničko-reproduktivne naravi. Estetička umjetnost može biti ugodna ili lijepa umjetnost.³³

24 Isto, str. 136.

25 Isto, str. 138.

26 Isto, str. 143.

27 Benedetto Croce, *Estetika kao znanost izraza i opća lingvistika*, Globus, Zagreb 1991., str. 240.

28 Isto, str. 241.

29 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 145.

30 Isto, str. 146.

31 Isto, str. 144.

32 Isto, str. 144.

33 Isto, str. 144.

Kant smatra da je za lijepu umjetnost potrebno mnogo znanja (poznavanje starih jezika, načitanost klasičnih djela, povijest).³⁴ Ugodna je onda kada zadovoljstvo prati čiste osjete, a lijepa kada prati kao vrste znanja. Ugodne umjetnosti određuje jedino uživanje (u društvu zanimljivo pripovijedanje, šala, smijeh – komično ponašanje, svaki je govor usmjeren na razonodu) – tu spadaju sve igre koje nemaju drugog značaja, nego doprinose tome da vrijeme neprimjetno teče.³⁵ Lijepa je umjetnost način predočavanja koji je sam za sebe svrhovit i koji unapređuje kulturu društvenih moći.³⁶ Izvanrednost lijepe umjetnosti, što se kao osjećaj zasniva na uobrazilji, ta je što kao lijepe stvari opisuju i stvari koje su u prirodi bile i ružne: bolesti, ratna razaranja; samo ružnoća koja izaziva gađenje ne može se predstaviti shodno prirodi, a da se ne uništi svako estetsko sviđanje.³⁷

Za Kanta je ljepota izraz estetičkih ideja, samo što u lijepoj umjetnosti tu ideju mora izazvati neki pojam o objektu, dok se u lijepoj prirodi objekt promatra kao njezin izraz.³⁸

Postoje tri vrste lijepih umjetnosti: govorne, likovne i umjetnosti igre osjeta.³⁹ Govorne su umjetnosti govorništvo i pjesništvo. Govorništvo je vještina da se neki posao razuma izvrši kao slobodna igra uobrazilje, a pjesništvo je vještina da se slobodna igra uobrazilje izvodi kao neki posao razuma. Govornik zabavlja publiku, a pjesnik želi namjerno odraditi posao u koji je razum uključen. Govornik daje manje nego što obećava, dok pjesnik više.⁴⁰ Likovne su umjetnosti plastika, kao umjetnost osjetne istine, te slikarstvo, kao umjetnost osjetnog privida.⁴¹ I plastika i slikarstvo pretvaraju oblike u prostoru u izraz za ideje – plastika čini te oblike spoznatljivim za dva osjetila (osjetilo vida i osjetilo opipa), a slikarstvo samo za osjetilo vida. Plastika se dijeli na kiparstvo i građevinarstvo. Kiparstvo prikazuje tjelesne pojmove kako bi stvari mogle egzistirati u prirodi, a građevinarstvo je vještina da se pojmovi o stvarima koje jedino umjetnost omogućuje prikaže s namjerom, ali u isto vrijeme i estetski svrhovito.⁴² Slikarstvo se dijeli na pravo slikarstvo, kao vještinu lijepog prikazivanja prirode, i na vrtlarstvo, kao vještinu lijepog raspoređivanja njezinih tvorevina. Razlika je i u tome što pravo slikarstvo pruža samo privid prostornog prostiranja, dok vrtlarstvo to uistinu i pruža.⁴³ Umjetnosti lijepe igre osjeta su igra osjeta sluha (muzika) te igra osjeta vida (slikarstvo).⁴⁴

Među svim umjetnostima Kant najviše moguće mjesto daje pjesništvu koje prema njemu proširuje duhovnost time što oslobađa uobrazilju i iz raznovrsnosti mogućih formi ističe onu formu koja njegovo prikazivanje spaja s obiljem misli kojemu nijedan jezični izraz

34 Isto, str. 144.

35 Isto, str. 145.

36 Isto, str. 145.

37 Usp. Selections from Kant's *Critique of Aesthetic Judgment*: <http://web.mnstate.edu/gracyk/courses/phil%20of%20art/kant%20selections.htm> (16. 12. 2015)

38 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 145.

39 Isto, str. 160.

40 Isto, str. 161.

41 Isto, str. 161.

42 Isto, str. 162.

43 Isto, str. 162.

44 Isto, str. 164.

nije potpuno adekvatan i time se uzdiže do estetičkih ideja.⁴⁵ Pjesništvo se igra prividom koji proizvodi po svom nahodaženju, a da ipak njime ne obmanjuje. Hijerarhijski na niži stupanj stavlja muziku – onu umjetnost koja je od svih govornih umjetnosti najbliža. Premda ne ostavlja mjesta za razmišljanje (kao poezija), u duševnosti izaziva uzbuđenje. Njezina je vrijednost u tome da svaki govorni iskaz u cjelokupnosti ima neki ton koji je u skladu s njegovim smislom. Muzika kao modulacija predstavlja opći govor osjeta koji je razumljiv za svakoga. Ona je više užitak nego kultura pa prosuđena umom ima manju vrijednost nego svaka druga lijepa umjetnost.⁴⁶ Kod likovnih umjetnosti prednost daje slikarstvu – kao vještina, crtanje leži u osnovi svih ostalih likovnih umjetnosti, ali je i više u stanju da proдре do ideja.⁴⁷

Za Kanta rodno mjesto lijepih umjetnosti leži u geniju koji ima i određene karakteristike te će u nastavku biti riječi o tome.

6. Genij

Kant za genijalnog čovjeka kaže da je to osoba koja ima »talent koji umjetnosti pripisuje pravilo«. ⁴⁸ Talent je čovjekova prirodna danost koja ima bezbroj mogućnosti pri ostvarivanju lijepo umjetnosti. ⁴⁹ On je u stanju osjetiti izražajne podobnosti estetičkih ideja koje i sam stvara. ⁵⁰ Dakle, genijalnost nije moguće naučiti prema nekom određenom obrascu, već je to urođena sposobnost s kojom se rađamo, a lijepe se umjetnosti nužno moraju smatrati kao umjetnosti genija. Genij u isto vrijeme ima talent za bogato razumijevanje predrasuda, ali ima i talent za izražavanje. ⁵¹ Postoje četiri karakteristike genijalnosti: originalnost (talent da se proizvede ono čemu se ne može propisati nikakvo određeno pravilo), tvorevine genija moraju biti egzemplarne (nisu nastale putem podražaja, ali drugima moraju služiti putem podražaja), usporedivost (genij daje pravila poput prirode), neznanstvenost (priroda pomoću genija ne pripisuje pravilo nauci već umjetnosti). ⁵² Sukladno tome, Kant tvrdi da estetika ne može biti nikakva znanost, da se tu »apriorni« kategorijalni shematizam ne može bez ostatka složiti sa samom građom pa je u umjetnosti samo riječ o simboličnom slaganju ideje i osjetilnosti. ⁵³ Za prosuđivanje lijepih predmeta kao lijepih potreban je ukus, a za samu lijepu umjetnost, odnosno za proizvođenje lijepih predmeta potreban je genij ⁵⁴ bez kojega lijepe umjetnosti ne samo da ne bi bile moguće, nego ni zamislive. ⁵⁵ Samim time, genij se u svakom smislu može promatrati kao izvor ljepote.

45 Isto, str. 166.

46 Isto, str. 167.

47 Isto, str. 170.

48 Isto, str. 146.

49 Paul W. Bruno, *Kant's Concept of Genius*, Continuum, London – New York 2010., str. 113.

50 Kirk Pillow, »Understanding Aestheticized«, u: Rebecca Kukla (ur.), *Aesthetics and Cognition in Kant's Critical Philosophy*, Cambridge University Press, New York 2006.

51 K. Pillow, »Understanding Aestheticized«, str. 254.

52 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 147.

53 Danko Grlić, *Za umjetnost*, Školska knjiga, Zagreb 1983., str. 204.

54 I. Kant, *Kritika rasudne snage*, str. 150.

55 P. W. Bruno, *Kant's Concept of Genius*, str 111.

Literatura

Atalay, Mehmet, »Kant's Aesthetic Theory: Subjectivity vs. Universal Validity«, *Percipi*, (1/2007).

Bruno, Paul W., *Kant's Concept of Genius*, Continuum, London – New York 2010.

Croce, Benedetto, *Estetika kao znanost izraza i opća lingvistika*, Globus, Zagreb 1991.

Gretić, Goran, »Hannah Arendt i Kant: Pokušaj zasnivanja jedne kritike političke rasudne snage«, *Politička misao*, 40 (4/2004).

Grlić, Danko, *Estetika. Epoha estetike*, Naprijed, Zagreb 1983.

Grlić, Danko, *Za umjetnost*, Školska knjiga, Zagreb 1983.

Halder, Alois, *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb 2008.

Kant, Immanuel, *Kritika rasudne snage*, Kultura, Zagreb 1957.

Kukla, Rebecca (ur.), *Aesthetics and Cognition in Kant's Critical Philosophy*, Cambridge University Press, New York 2006.

Poveznice:

<http://web.mnstate.edu/gracyk/courses/phil%20of%20art/kant%20selections.htm>
(16. 12. 2015.).